

18225

на
гечка

№ 4689

В. АТАМАНЮК

2696
НА КОРДОНІ

ДЕРЖАВНЕ
ВИДАВНИЦТВО
УКРАЇНИ

ВАСИЛЬ АТАМАНЮК

18225
НА

НА КОРДОНІ

ОПОВІДАННЯ

№ 4689	

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ

ХАРКІВ

1930

Бібліографічний опис цього видання
вміщено в „Літописі Українського
Друку“, „Картковому репертуарі“ та
інших покажчиках Української
Книжкової Палати

Дніпропетровське, друкарня
ім. 25-р. ВКП Поліграфтресту
Зам. № 5410

Державна Публічна
БІБЛІОТЕКА УРСР
ІНВ. 124722 А/х

ВНООФ
Зареєстровано 20 27 р.

ТАНАСІЙЧУЧКА

*Пам'яті поета Гуцульщини
МАРКА ЧЕРЕМИШИНИ*

I

Давним давно пропали з Криворівні військові кабати, і російські, й мад'ярські, і польські, продудніли вибоїстими дорогами гірськими вкупі зі своїми гарматами й обозами, а ще й досі блукає поміж зеленими смереками понад Черемошевими берегами глухий гул воєнної тривоги.

Отак, ніби ранковий молочний туман розіслався над пляями й сповиває задумливі смереки білим бинтом туги, тамує втомний біль, загортає крихку тривогу м'якою ватою бабिनного літа...

Отак, ніби обірваний крик сполоханого серед ночі птаха б'ється об сухі стовбурі ялиць, тиняється поміж сонними смерічками, густим малинником і тугою папороттю, аж поки не загрузне в м'якому килимі зеленого моху...

Отак...

Танасійчучка прожила довгий вік. Десь її дівочі чічки, вклоняючись пишним горам зі свавільних Черемошевих хвиль, давно зав'яли, почорніли й зогнили на дні далекого солоного моря. Десь її молодість посіялась росяними ґрунями, постелилась буйними полонинами, розвіялась тісними ізворами. Десь її радощі обсипались жовтою фоею, десь її співанки розгубилися поритими рокитами.

Вже не знайти Танасійчучці розгублених слідів життя прожитого, — заплуталась тільки в сивому волоссі на скроні біла туга за ними.

Як проходили цісарські війська Криворівськими ґрунями — впала перша срібнина на Танасійчуччину голову. Проводжала газдика на криваву розправу. Тихим смутком, як білою хусточкою, наздоганяла його кроки, гіркими прокльонами, як шутром, скородила цісарську дорогу. Понад воринням летіла срібна пряжа бабиного літа та й заплуталась в її вороному волоссі...

З того часу й упала срібнина на її голову.

А з полонинки спускалися отари: білі та чорні овечки розсипалися, як зорі поміж воринням.

— Будеш їх, Марічко, збирати та газдувати без мене. Будуть тобі люди помагати. Чесні газди та легіні годні не допустять челядині без газди загибати.

Ой та солодко було ті слова ловити, ой та терпко на серце ложити.

Тільки син Іванчик пишній чорними кучерями потряс, наче хмари розвіяв, синіми очима повів, ніби небом нагнувся, повними устами посміхнувся, буцім сонцем заблиснув.

— Будемо, мамко, газдувати, тата дождати...

А як упали білі сніги зеленими ґрунями, вплелася друга срібнина в Танасійчуччину голову.

Далеко в долах довго бродили гарматні зойки, ніби могутній Довбуш скидав у Черемош кам'яні гори. Тривожні слухи гойдались між верхами, вкрадались під гуцульські колиби і висіли над ватрою німою загадкою, наче лилики на бантині.

Ходили тривожні вісті.

Одвічний воріг України руйнує Галичину, суне на Гуцульщину.

Одвічний воріг України — цар московський.

Гарматні зойки наближались, гулом гули оголені гори.

Газди лагодили кріси, газдині ховали лудиння.

Верхівці вганяли верхами, вартові вдивлялись у доли.

Тривога поклала палець на вуста і причаїлась.

А вночі —

Останнє військо цісарське, пропахле димом і забризкане кров'ю, розкидало свої сліди на білих снігах криворівських, хапливо прощаючись з ними, ніби закидаючи ними шлях смертельної погоні. Жандарми ходили по гуцульських хижах, красу й силу гуцульську збираючи, легіників годних од батька - матері одриваючи.

Як узяли Іванчика, старшого сина Танасійчуччиного, заплакала мати.

То ци на то, мій синочку,
тобі я годила,
щоби твоя головочка
за цісаря гнила?..
За цісаря німецького,
за польського пана —
ой, змучилась верховина,
клониться як п'яна...

То, як прощався Іванчик, стояли жандарми на порозі та й пилювали на нього. То нічка пізна, дорога далека та й ворог проклятий от-от, що не видно. А ще не одного легіника треба скорняти, не одну дівчину та й молодцю засмутити, неневі та нені жалю завдати.

Крисанею кланявся до землі нені і цілував її руки, кучерями повиваючи. Чорний смуток уїдливим димом вився попід закурілою стелею і сідав на чорних образах, вмощуючись на довге сидіння. Підтикав ноги, спускав крила, як чорний ворон на церковнім воринні.

Тихе мамине голосіння билось об дерев'яні стіни, плуталось в закурілім павутинні і зви-сало на йому, як знеможена туга.

— То не мете за мною банувати, адіть, Анниця-сестриця не дасть вам пропадати...

Не дали Іванчикові говорити ба й наказувати, — цісарська служба, як пєся неволя, — навіть сопілочку з-за сволюка забув захопити.

— Зоставайтесь здорові...

— Гости здоров, мій синочку...

— Пантруй, Аннице, маму...

— Вертай здоров, братчику...

Впали сльози в нічну пропасть, як камінь у Черемош, зостався тільки в серці глухий

гул смутку та розійшлись по йому круги жалю німого . . .

Отоді й заплелась в Танасійчуччину голову друга срібнина.

А третя . . .

Як забрав москаль гори . . . Пішла грунями людська кривда, в гуцульські хати не стукаючи, не питаючи вривалася, під образами розсідалася, з гуцульських сліз посміхалася . . .

Чи теличка, чи овечка, а чи газдівська дочка, що попала в салдатські руки,— все москаль понівечив.

Ховали газди та газдині своє добро в лісах, в ізворах прятали, в земляних норах, та в смерекових дуплах дівоцької слави своїх дітей пантрували.

Не впантрувала Танасійчучка своєї Анниці.

Чи то злоба людська, чи салдатська жага на челядину, а чи газдівське нещастя навело москалів на той стіжок, де Анниця, лисичкою, закопавшись, своє біле полониною запашне дівоче тіло од чорної пристрасти салдатської ховала.

Не знала Танасійчучка, що все кривава війна її останню дитину понівечила, біле тіло пом'яла, чисті подоли покервавила, дівоцьку косу зганьбила . . .

Не знала Танасійчучка...

А москалі стали під стіжком — сіна коням мичуть.

Щемить Анницине серце, як пташка при-нишкла Анниця, до сіна тулячись, шуліку відчуваючи.

Згадала свого Василечка з кучерями чорними, з очима глибокими, любощами гарячими.

Та вже Василечкові кучері в цісаря обтяли, з вітром розвіяли, у сльозах скупали...

Та вже Анницину вірність та дівочу любов, як полонинську чічку, стоптали...

То як угледів москаль жіноцьку ногу в зеленій отаві, ба вже й було по дівочькій вірності та й славі.

Один пішов до газдині на мову - розмову, другий хоче взяти дівку на підмову.

Як тягнув її за ногу — зсунулась запаска — тугі стегна, як лебеді, очі, як у тумані.

Боронилася Анниця, ніби медведиця, і отава полонинська од борні потерлась.

— Не бери мене, москалю, — вже стала просити.

— Красуне ти гірська, — шепотів, тяжко дишучи, москаль.

Хижа пристрасть, дужа й невмолима, як війна, чорна та й з'їдлива, як головня на кукурудзі, перемогла дівочий опір, знехтувала її любов'ю і впилася до крові в молоді м'ясисті уста.

Сполоханий крик зов'яв на отаві, як і сама полонинська трава, заплутався й заглух у ній, як голос заблуканої бджілки. А дух полонинських вітрів змішався з чадом крові, солодко сп'янив гарячу голову і зрадливо розливався по стомленому тілі млосними струмками. Десь усе закрутилось і попливло в глухі ізвори, тільки москалеві вуса, як шовкова трава, лоскотали по підбородді. Чогось було шкода. Якась була біда.

Якась прірва, якась темінь...

Не знала Танасійчучка.

Як увійшов новий салдат та попросив джерельної води, холодної, як дзвін, не знала Танасійчучка, що в жадібних ковтках він запиває украдений у неї скарб, її спокій, її щастя...

— Пий, москалику, на здоров'я! — казала Танасійчучка.

А москалик згадував здоров'ям налите тіло гірської красуні і смачно одказував:

— Спасіба, матушка.

Стіжок стояв оддалік од хати і не чути було розпачливого вже крику порятунку. Соромливий дівочий галас змінився на одчайний, вереск. Але москаль забив їй вуста хусткою, закрив сіном і озвіріло втишав зголоднілу, виморену пристрасть. Тепер вони задовольнялись один за одним, по кілька разів, тут же не одходячи дожидали своєї черги або виривали її у товариша. Пристрасть товаришів підбадьорювала, жага штовхала, а молоде красиве тіло оп'яняло.

Надворі сутеніло. Збирались снігові хмари. Було вогко і пасмурно в повітрі і грузько на душі.

Не знала Танасійчучка...

А як увечері понесла дочці їсти до стіжка, то розкидане й потоптане сіно розказало їй про її тяжке горе. Але не все. Решту доказали сліди босих дівочих ніг, що губилися десь на прибереговій Черемошевій кризі...

Тоді вплелася третя срібнина в Танасійчуччину голову...

Третя срібнина.

Минали роки, минула війна. Минулася Танасійчуччина родина. Ніхто не повертав. Пропали безвісти, як гомін у лісі, як сокіл у верхах, як рибка в морі.

Зосталося багато сиріт, багато одиноких.

Важко ї старій Танасійчучці. Сумно одній.

Взяла вона собі сирітку — Юрічку. Батько його на війні, а мати з голоду померла. Малому хиба тільки в жебри йти. А в Танасійчучки хлопцеві хороший притулок. Хоч газдівства уже ї нема, овечки москалі поїли, ті в євреїв, що багаті, землю розкупили, але коло хати завше роботи знайдеться. Та ї хату доглянути треба. Стара пряде людям, ходить у село за вовною, розносить пряжу, а Юрічко хати пильнує та порося годує.

Отак і минають їм дні невільні, дні бідолашні.

Загинули батьки ї діти даремне. Зруйнувала війна країну, знищила газдівство, знівечила життя — все нінащо. Волі не дождались. Ще гірша неволя. Пани, поляки загарбали Гуцульщину та ї усю Галичину і збиткуються над бідним хлопом. Останне деруть.

Довгими вечорами рівно сучеться нитка газдівської вовни, тихо фуркоче веретено і

монотонно, як лісове джуркало, леться Тана-сійчуччина мова. Старі казки про гуцульську волю переплітаються з оповіданнями про не-давнє минуле, гірке наболіле в народній душі. Сліпо поблискує каганчик, а од нього хита-ються по хаті чорні тіні, страшні, ніби оті польські пани, що закрадаються, щоб заду-шити до решти вільне життя гуцульське, зруйнувати красу верховинську й розпродати їх забагатілим євреям та французам. Слухає Юрічко, віддих гамуючи, і хоче, щоб була знов війна, а він буде великим і вже тепер не допустить панів у горах газдувати. З цілої Галичини прожене їх.

Горять завзяттям і любов'ю до рідного по-неволеного краю очі маленького гуцула десь у сивій млі Карпат, на західній межі україн-ської землі, де потужний клекіт Черемоша глухо стугонить об польські тюрми. Десь у холоді Черногірських скель горить любов до трудящих, до волі, десь у присмерках сос-нових закурілих колиб б'ють невідомі серця в один такт із мільйонним серцем нашої на-ції, нашої кляси.

Як веретено доходить до землі і, торкнув-шись її писаним чубчиком, нерішуче похиту-

ється то в той, то в другий бік, Танасійчучка зідхаючи перестає тягти сухими пучками білі волоконця вовни і намотує зсукану нитку на веретено.

— Отак наш біль, ади, з кожного гуцульського серця тягнеться, тягнеться, не в нитку, а в вужівку в'ється та намотується на нашу душу. Колись та вужівка трісне та й розіллється людський гнів на панську голову, гей отой Черемош весною. Тоді вже 'го не вдержить жадна сила.

II

Маржинка тільки починала повертати з полонин. Для гуцулів це велике свято. Бо маржинка — це основа їхнього господарства. Земля не родюча та й її мало, промисел не розвинутий, заробітки в лісі нужденні та й не постійні, єдине — маржинка; вона становить певну реальну тверду цінність. Гуцул без маржинки, то вже — харпак, найбезпросвітніший пролетар: без газдівства й без роботи. Тому кожна баба, кожна вдова має дві - три бирки. А як надходить пора, що маржинка повертає з літнього випасу в полонині, кожна газдиня тих двох - трьох бирок більше віддає їм уваги

в своїй душі, в клопотах, у побуті, аніж багач своїм отарам.

Танасійчучка не мала овець. Дуже вже бідно діялося коло неї. Зійшло газдівство легко, а пристарати не туди.

То як у літню днину сонечко пригріє і золотим повісмом розсиплеться по бистрому Черемошу, Танасійчучка сляє на нитку висушені гриби своїм и засохлими, як і гриби, руками, а в думках перебирає минуле, ніби в сухому листі порпається.

Десь на ґрунику замакає овечка, але вона не переб'є Танасійчуччиної думки. Танасійчучка знала голос овечок своїх, здалеку розрізняла од чужих. Тепер — усі голоси для неї чужі. В неї дроб'ят давно немає.

Стоять смереки, як закляті опришки, навколо її хати та й похитують сумно головами та й шепочуть поміж собою:

— Гай - гай, гай - гай!

А бабі що? Вона своїх уже розгубила, усі вони наперед неї вже, там десь... Хіба їй багато? Та й що тепер їй до кого, або кому до неї? Ніхто її не займе. Нічого в неї нема та й сама вона вже на дорозі. Одною ногою на тім боці. Уже її вік, як недогарок.

А що злидні їдять бабу — злидні кругом тепер. Та й дивно було б, якби пан хлопа не їв. На те вони пани. Все одно, що вовк або медвідь. Тільки й чигає, щоб розірвати кого, щоб чужою працею пожитись. В неї не візьме. Нема нічого. Та й по криміналах нізащо бабу тягати. Най їх бола тягне за людську кривду. Хіба прокльоном їх вчастує, але за те не судять. А вже на більше не стати бабі...

Рівненько, тихо пливли думки, як Черемош за Ясеновим, що берегові камінці обмиває, з корінцями гуторить і сухі листки заносить на бистрину.

Сонце продиралося крізь густі смерекові гаджуги і тонким мереживом грало на сивій Танасійчуччиній голові, на мосянжовій люльці, що пускала смужку, як волосся, сивого диму над бабиною головою. Люлька жевріла, як покинута полонинська ватра, сама про себе, ніби ті самотні думки, що виникали в старечій голові скривдженої війною бабусі.

— Вуйно, шандари йдуть! — обірвав її думки Юрічко.

А шандари на Гуцульщині, що татари.

Але Танасійчучка не дуже завовтузилась.

— Якої їм тут песьої мами, смага би їх втяла! — викинула з плювком з - під мусянжової люльки і переклала її на другий бік у роті.

Проте провела оком навкруги хати, на хлівець з поросям і раптом, щось згадавши, схопилась з місця. Але йти вже не довелось, бо через вориння саме перекидав ногу опецькуватий жандарм, а його приплентач кивав до неї.

— Юрічку, біжи до хати та поховай кожушанку та киптарик. Фустку закинь куди.

Юрічко мигнув.

А до хати вже підходив жандарм.

— Тото ти — Танасійчучка?

— Я, еге, я, абисте здорові були, панчіку чесний та годний.

— Добре, добре. Але чого ти податку не платиш?..

— Податку?

— Так, так. Податку.

— Бідно си діє, панчіку файний. Нізвідки взьити той грейцар...

— А гриби збираєш?

— Гриби?

— І по афіци, по малини ходиш?

— Та що вже там стара баба.

— А податків панстових не даєш. Гадаєш, що держава мусить тільки збитки од тебе терпіти? Ні! Годі! Довольно хлопству попускати.

— Тото, бабо,— почав був панський слуга,— краще вже заплатіть тих пару злотих та й не гнівіть пана жандара, бо будемо забирати, що є...

— То що в баби є, крім душі? Хіба б я не рада сама... Сами видите...

— Що там гадаць? Будем фантувати.

З хати саме вийшов Юрічко і став на порозі, поглядаючи перестрашеними очима то на жандарма, то на бабу.

— Забирай з хати, що є! — кивнув жандарм на приплентача.

Той кинувся до хати, але швидко й вийшов. В руках держав закурілий образ та мідяний кітлик.

— Та там таки нічого нема. Порожньо, як у цигана... Оце й усе,— показав він на винесені речі.

— До сто громів! Кинь їй те дрантя!— просичав злісно жандарм.

— Овечки є?

— Ой, де є, панчіку файний, де? Коли б були! Вже давно вам таки оддала.

Саме в ту пору, чи од жандармського крику, чи вже пора прийшла годуватись, але єдина худібка Танасійчуччина — поросля, подала свій голос. Серед напруженої розмови з жандармом раптом таким тонесеньким, ніжним голоском пролунало :

— Хрунь, хрунь, хрунь.

— Свиня! Бабо! Свиня! Забери! — засіпався жандарм.

Прислужник кинувся одчиняти дверці у хлівчику.

— Ой, — заголосила Танасійчучка, — панчіку срібний, золотий, панчіку добрий, не сиротіть ви мене до остатку.

— Марш, бабо! З панством нема жартів.

Але чи то од бабиного крику, а чи заговорило сумління в панського прислужника, а може таки незграбно він узявся за діло, тільки ледве він одхилив дверці, як підсвинок чкурнув йому попід ноги і побіг просто на жандарма.

— Ловіть! Ловіть! — закричав переляканий прислужник до жандарма.

— Держи! — заверещав оторопілий жандарм, мабуть, сам собі, бо ніхто не рухнувся з місця.

А підсвинок злякався грубого жандармського голосу і завернув за вориння.

Тут тільки стямився жандарм і всією вагою свого годованого тіла навалився на поросся. Підсвинок заквичав не своїм голосом. Танасійчучка заголосила, стала просити, приповідати. Юрічко з страху зрепетував на гвалт.

На груниках коло гуцульських хат, за воринням, повиринали постаті жінок, чоловіків і дітей, усі ззирались на Танасійчуччине подвір'я. Десь загавкала собака. Хтось засвистав у пальці, аж гомін ішов по горах.

З різних кінців долітали голоси.

— Ади, ади, в Танасійчучки паничі!

— Мой, та то шандар з свинею цулуєся.

— А може, хло', як на дівку лізе?

— Панська свиня хлопську заїдає.

А підсвинок тикиув рилом жандармові в очі, рванувся всім тілом з - під жандармського живота і, пронизливо заверещавши, кинувся за вориння.

Прислужник метнувся за ним.

Жандарм зніяковіло зірвався на ноги і, вилаявшись по - польськи, побіг за пороссям смішно колишучи свій круглий животик.

Танасійчучка забула про горе, і навздогін їм ніжно закликала сполохане поросся.

— Цьонька, цьонька, цьонька, на!

На груниках знявся регіт.

— Держи, держи за хвіст.

— Що ми то за жандар, що свиня 'го не боїтси!

— Говори до неї по-польськи, вона розуміє.

— От, розпалився, як кнур, — реготались баби.

Жандарм люто глянув на гуцулів, але вони далеко на груниках, години дві треба йти, щоб дійти до якого з них. Та й невідомо, хто з них, що сказав.

А поросся, як навмисне, не тікало далеко від хати, а тут таки крутилося поміж воринням, майже коло ніг жандармових. Жандарм захекався, важко дихав, очі налились кров'ю, вуса настопирчились.

— Хрунь, хрунь, хрунь, — квікало заспокоєне поросся.

— Пся ці маць! — крикнув люто жандарм і ще раз кинувся на нього.

— Цьонька, цьонька, цьонька! — ніби молилася Танасійчучка.

— Кві! — заверещав підсвинок і, зірвавши жандармську шапку, чкурнув у смеречину.

— Мой, мой! — верещали гуцули. — Ого, з свині жандарм!

— Та й пасує їй польська шапка.

— Ая, таки, якби на свиню шита.

— Ти стулиш, хлопе, гембу, один з другим! — погрозив жандарм.

Гуцули стихли. Тільки десь хтось із молоді протяжно засвистав, хтось закричав ще:

— Тю, свиня!

Жандарм повернув до Танасійчучки і наказав назавтра доставити порося на постерунок, бо воно вже не її порося, а державне, воно забране за податок і тепер вона відповідає за нього. А за те, що вона зробила опір, не дала добровільно поросяти і заставила жандарма вганятися за підсвинком та виставляти державного орла й мундир на сміх, вона буде сидіти в криміналі і він всіх отих хлопів замкне, що гавкали з ґрунів. Зогниють по криміналах. Він добре бачив, що хто говорив.

Так і пішов лаючись та погрожуючи.

Тільки пізно ввечері докликалась Танасійчучка свого поросяти додому. Воно, стомлене й залякане, забилося десь у смеречину і боя-

лось іти до хати. Ледве Юрічко розшукав його.

Танасійчучка зустріла його ніжними словами, пестливо чухала його за вухами і примовляла як до рідної дитини. Чогось їй згадалась її безталанна доня Анниця, що в бистрих хвилях затопила свою неславу та й свою недолю. Отой Черемош немало поїв народу бідного, а людської біди, ади, ні разу не втопить. Ще, май, ні раз не було чути, щоби де викинув жандаря, або яку панську жінку...

Танасійчучка нагодувала порося, підкинула йому більше ніж звичайно, та й думала при тому, що краще б вона його пустила за бистрими хвилями, аніж оддавати панам. Але вже нічого не поробиш. Такий припис. Панська сила та й панська воля. Хіба бідним гуцулам змагатися з панами?

— Дивись, Юрічку, запри паця добре, аби не вийшло, бо нещастя буде.

Але Юрічко добре знав про те нещастя і з похмурою злобою в очах туго підпірав дверці до хліва. Він би показав тим панам, як забирати в бідного гуцула останнє порося, але малий. Нехай но виросте.

З-за верхів насунули чорні хмари, дихнув холодний вітер, блискавка батогом ляснула по небу, десь у Чорногорі вдарив грім, став накрапати дощ.

Танасійчучка з приймаком пішли до хати. Їм у слід, ніби на прощання, доносився тоненький, спокійний, задоволений голосок по-росяти.

— Хрунь! Хрунь! Хрунь!

III

Танасійчучка з приймаком ще довго не могла заснути. Кожен мав свої думки.

Юрічко згадував, скільки зневаги та кривди терпить гуцул од панів, і мріяв, як то він виросте та мститиметься на них. Його вигадка не йшла далше відомого й традиційного на Гуцульщині шляху боротьби з насильством і експлуатацією — опришківства. Героєм народньої боротьби й зразком, вартим наслідування, в теперішній час польської неволі був Олекса Довбуш, що нищив панів, карав багачів і пособляв бідним гуцулам. Про інші шляхи боротьби не знав маленький Юрічко.

Малюючи собі картини своєї боротьби з панами й жандармами, Юрічко згадав про

жандарма, коли той качався з поросям і тільки тепер весело посміхнувся з цієї забавної сцени.

З тією посмішкою він і заснув. Багато пережив і чимало стомився він за цей день. Міцний сон швидко опанував молоде тіло.

Але Танасійчучки сон не брався так легко. Вона часто поверталась з боку на бік, тяжко зідохала, охала і, хоч бажала заснути, не могла одігнати своїх думок. Одмахувалася од них, як маржина од мух гарячого літа, а вони лізли й лізли уперто, завзято, без угаву.

Рахувала в голові, скільки вона ще винна людям роботи, скільки ще її пучкам одробляти за те, що вже набрала та проїла. Коли тепер оддати порося панам, то вже зостатись їй з дитиною без хліба, без петичини, ні соли, ні сірників купити, хоч у жебри йти зразу. А порося вже мус оддати. Раз записав, то пропало. Коли б ще так якої біди не було. Хіба тепер тяжко за біду хлопіві?

Надворі лив дощ і шуміли смереки. Вітер завивав одну протяжну тривожну мелодію і час-од-часу червоні блискавки, як вогненними голками, шпигали в темні вікна хатини. У Чорногорі гарчали громи. Танасійчучка

христилася, шептала якісь старосвітські молитви, якісь гуцульські заклинання, щоб усяке лихо минало „людську маржинку та й нашу“ хоч тієї „нашої“ маржинки було всього одним одне порося, та й те вже належало не нам.

Юрічко крізь сон щось заговорив. Може вже командував опришками, нападаючи на панів, а може просто тільки захищав своє порося од жандарма. Танасійчуччині думки обернулись до приймака.

Бідне хлоп'я. Росте собі, ади, як дика смерічка. Ні тата, ні мами. Бо хіба вона йому їх заступить? Де там! Вона гуздрає, що може, заробляє пучками, а він собі, як собачка: плентається коло хати. Хто його навчить газдувати, у люди виправить? Їй уже самій не довго глипіти. Дати б його куди до майстра, або в полонину вівчарем, так самій гляба зазалишатись. Отак околіє, що й нікому ложку води дати.

Ой, наробила та війна жебраків! Весь край у жебри пустила. В кремінал запроторила.

Було вже пізно - пізно вночі, як стомлені Танасійчуччині думки попутав тихий сон і хатню глушину пиляв невтомно десь тільки зі шкалубини цвіркун.

А надворі діялось щось страшне. Йшла, плюта. Блискавки рубали небо на кавалки сікли надуті мішки хмар, звідти лив дощ, ніби новий Черемош ударив з гори.

Смереки глухо шуміли.

Смереки це одушевлена природа. Хто з ними вік прожив, той розуміє їхню мову, ніби мову любої людини. Можна вгадувати чуття смереки, навіть її думки, якщо так можна сказати. А гуцул розуміє смереку. Бо смерека живе життям дуже близьким і подібним до гуцулового життя. Буває цілими днями просидить гуцул під смерекою в німій непорушності, як вона. Обоє вони вдивляються в далечінь і думають глибоку нерозгадану думу. Смерека перебирає зеленим віттям і співає гуцулові таємну ніжну мелодію шумів, а він їй грає таку ж тужливу пісню, майстерно перебираючи пальцями на сопілці. Хто знає таїни буття? Вгорі проходять хмари, пролітають бурі, а смереки стоять твердо в своїм стоїчнім спокої, співають архаїчну свою пісню, давню-давню, як саме буття. Вони кажуть про якусь вічну правду і про якийсь вічний закон, що його формули, може, ще не складено на письмі. І гуцул зі своєю примі-

тивною, архаїчною культурою, зі своєю твердою любов'ю до волі, безпосередністю почувань і дій є тим же таємничим дитям природи. Смереки це найближчі його друзі на протязі довгих - довгих літ. Як же не розуміти йому їх? Ні, смереки у горах, на своїй батьківщині, це живі істоти, що вміють промовляти до людини, що розмовляють з нею сонячними днями й зоряними ночами...

Смерекові шуми...

Гудіння вітру та хлюпіт дощу пронизав якийсь вереск. Танасійчучка схопилась. Їй здалося, що це кричить поросля. Вона гостро вслухалась у темноту, але нічого такого більше не почула. Лив дощ монотонно, безнадійно довго і жалібно стогнали смереки. Десь далеко гуркотіли громи, глухо і стримано, ніби їх взяли на ланцюг...

Танасійчучка обернулася на другий бік. Мабуть їй почулось. Хай щезне всяке лихо з нічною годиною!

Надворі ще тільки шарило. Маленькі віконця були ніби набиті брудною - брудною ватою, що за нею нічого не видно, тільки чутно м'який хлюпіт. Але Танасійчучка вже не могла заснути. Вона лежала в півсні і їй

мерещились усякі дива. Десь зібрались жандарми з усіх сіл та й зганяли народ чоловіцький кудись у доли на роботу, як на панщину. А за той час звідкись узялись якісь пани та посіпаки та й грабували людську маржинку, а над челядиною збиткувалися. То знов десь Анниця вийшла з Черемошу та й кричить щосили до неї:

— Мамо, мамочко, а йдіть но сюди!

Кинулася Танасійчучка бігти та й прокинулася. Знадвору виразно доносився крик поросяти.

Зірвалася Танасійчучка, як ошпарена, розбудила Юрічку.

— Ой, синку, щось поросяти ся діє! Вставай борше та подивись.

Юрічко вже був на ногах.

Надворі світало. Був сірий, похмурий ранок.

Тільки одхилив хлопець двері, як і скрикнув разом із бабою. Під самим порогом біла хвиля, ніби Черемош виступив з берегів і піднявся до хати. Хлівець, що стояв трохи нижче, був до даху у воді і хилитався на каламутних хвилях: от-от і попливе. Порося стирчало на якійсь дошці, може дверцяти од

повітки, і скажено кричало, скільки разів хвиля колихала ним. А далі бушували бистрі каламутні води Черемоша, вкриті шумовинням, деревом розбитих дараб, свіжими смерічками вимитими з корінням, якимись зеленими гаджугами, рештками колиб та шалашів.

— Повінь!

Танасійчучка заломила руки й заголосила.

— Цьонька, цьонька, цьонька! — кричала вона якимось обірваним благальним голосом.

Але порося, може, й не чуло за ревом хвиль її знайомого голосу і само пищало тоненьким хрипким фальцетом, хилитаючись, як п'яне, на випадковій дошці порятунку, з якої воно щохвилі могло зникнути в каламутній безодні.

На ґрунях коло хат стояли гуцули і, захищені од повені висотою свого положення, з участю придивлялись до стихійного нещастя.

— Ей га, ото нещастя!

— Ба що й казати! Чиста загибіль.

— Ади, ади, в Танасійчучки порося попливло.

— Та й бізівно 'го ратувати.

— Ф-фіть, га! Ото на бабу всяка нехар: і шандарі, і води.

А Танасійчучка ламала на порозі руки. Вийти вже не можна було. Вода підіймалась до порога. А порося попало зі своєю дошкою на якийсь крутіж і погрожувало щохвилі перехилитися у воду. Його писк роздавався жалібною сиреною над розіграними водами.

Юрічко закотив гачі й кинувся за поросям. Але вода показалаь далеко глибшою. Гачі намокли, а поросята далеко. Крім того, вода помало крутила ним та односила на середину. З берега плив розпачливий плач баби Танасійчучки, а з води квик потопуючого поросяти. Гадати було мало часу. На воді гойдався якийсь ковбок. Юрічко схопив жердку, скочив на ковбок і став одпихатись од берега в напрямку до поросяти. Танасійчучка схопилась за одвірок і завмерла. Не знайшлаь, що сказати. І дитини шкода, і без поросяти буде біда. Впилаь великими очима в каламутне море, де барахтались дві близькі їй істоти.

— Бабо! — кричали гуцули.— Не пускай дитину, загине.

— Най шандар сам собі ловить паця.

— Юрічку, Юрічку! — кинулась Танасійчучка.— Вернися, синку!

Але Юрічко не чув.

Він управляв жердкою, як веслом і плив просто до поросяти. Почуття героїства і доброго вчинку неясно плутались в його свідомості.

Йому щастило.

Дошка з поросям затрималась на місці, і він наближався до його з помітною швидкістю. Танасійчучка перестала його кликати. Усі завмерли. Слідкували, як хлопець дістане порося. Зоставалось два кроки. Порося теж перестало квичати і, опираючись розтопиреними ногами в свою дошку порятунку, дивилося вибалушеними, почервонілими очима на свого малого рятівника, тихо похрюкуючи.

— Цьонька, цьонька!

Але порося не рухалося з місця. Воно твердо заховувало рівновагу, покладаючись, мабуть, більше на свою дошку, ніж на сили малого героя.

— Не штуркни, не штуркни його! — перестерігали гуцули.

— Держись mocno!

Може Юрічко нічого того не чув. Його очі сяяли вже щастям і задоволенням, що він урятував бабине порося. Його ж тільки ру-

кою дістати. Жодна небезпека йому не приходила й у голову. Ще один рух — і поросся його.

Юрічко одіпхнувся ще раз жердкою в керунку до поросяти і перехилився до дошки, щоб досягти поросся, прихильно кличучи його.

— За ногу, за ногу! — радили гуцули.

— От так легінь! — дивувався хтось.

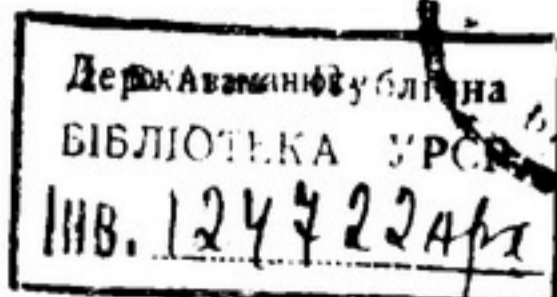
Танасійчучка вдивлялась в ту сцену, не змигаючи оком. Пасмо сивого волосся вирвалось з-під очіпку і як біла полумінь над головою розвівалось. В очах застигла тривога.

— Цьонька...

Поросся навіть тепер не рішалось зійти зі свого устійчивого місця. Воно дивилось на Юрічку своїми шкляними баньками, ніби не пізнавало його. Юрічко рішуче нахилився до поросяти, щоб його дістати і при тім перехилив трохи дошку. Поросся квикнуло і подалось до Юрічка, але він не встиг його міцно схопити за ногу, як схибнувся сам зі своєї колоди, втратив рівновагу і разом з підсвинком нирнув під воду.

— Йой! — вирвалось у гуцулів.

Танасійчучка кинулась з порога і забігала коло хати по воді, ревно заголосивши.

— Подай курман!

— Кинь воловід!

— Ловись за колоду!

— Кинь пацьи, най його гурський!

Звідусіль посипались поради. Хтось з ближчих сусідів кинувся од хати в долину бігти на допомогу.

— Ото, най ся преч каже,— бідкалася якась сусідка.

Юрічко вплив із води, але його колода за той час, що він борикався з хвилями, одбилась ще далше од берега. Не було за що йому триматись, крім колоди. Він поплив за нею. Поросяти не було видно з хвиль. Але догнати колоду не так то було легко. Трохи свіжим прибоєм хвиль із гір, трохи барахтанням самого Юрічка вона одгонилась далі й далі на середину. Становище ставало все тяжче. Раптом почувся свинячий крик. І майже в той самий час Юрічкові пощастило наздогнати свою колоду. Порося винирнуло ген, вже близько до постійного Черемошевого берега. Там починалась уже надзвичайна бистрина і про рятунок не було мови. Але Юрічко про це не подумав. У нього була одна думка — врятувати бабине пацятко. Він

став гребти руками, щосили направляючись на крик свині. Тоді сталося щось неймовірне. Де не взялась здорова смерека з розбитої дараби, що з чималою швидкістю гнала згори. Юрічкові не видно було її, а гуцули загулююкали та вже було запізно. Смерека вдарила з усієї сили об Юрічків ковбок і од удару сама трохи затрималась, перемінила швидкість. Юрічко вдруге зник під водою. Амінь. Було ясно, що вимокле, вимучене хлоп'я вже не виб'ється з води. А може при ударі ще й побито його.

— Ото, мой, погиб за - ніц!

— Вайльо!

Бідкаліся гуцули. А Танасійчучка не знаходила вже вислову своїй муці. Мокра, розпатлана, забруднена, сіла повище хати на мураві й дивилася тупим поглядом на каламутні води. Все це їй здавалось сном, жахливим, тяжким сном.

Раптом почулись згори крики. На два кроки з того місця, де зник Юрічко, щось заляпало у воді, замахали руки, і хлопчина вхопився ціпко того бревна, що вибило його з сідла. За хвилю він уже сидів верхом на смереці і роздивлявся, за що б йому вчепитися.

— Го-го! — роздалися радісні крики вер-
хами.

Ставало загальним заняттям слідкувати за рятунком хлопчини. Але Юрічко тепер наче забув про порося. Та й воно само вже зникло в крутій течії й не нагадувало про себе. Йшла боротьба зі смертю. Це було вже всім ясно.

Розглядаючи за порятівлею, побачив Юрічко верхівку смереки, що росла недалеко од Черемошевого берега і тепер уся вже була залита водою. Туди й плив його шматок дараби. Діставшись до смереки, Юрічко вхопився міцно за верхівку і вважав себе на деякий час за врятованого. Сидів зі своїм деревом, як на якорі. Десь уже кинулось бігти кілька гуцулів зі своїх ґрунів зі шнурами, щоб рятувати хлопця. Але в горах тільки голосом подати близько. А так, доки добіжиш...

Вода почала помалу завертати на бистрину вниз течії другий кінець смереки, на якій сидів Юрічко. Та він добре держався зеленої верхівки. Вода рвала вниз його дерево, тягнула його кудись назад, а він держався за смерекову верхівку і з якимось сумом і не-свідомим жахом дивився на свою хату, на зелені ґруні, на бабу Танасійчучку та інших

вуйків, що, як і вони, бідують. Він чув їхні крики, суєтню, але якось не уявляв собі їхнього значіння, мети. Уся його увага була скупчена на зеленій верхівці смереки, що натягалась в його руках, як струна, в міру того, як вода поривала з собою дерево, на якому він сидів.

А з гір пливло все більше й більше дерева. Очевидно було, що як не витягнуть якимось чином хлопця, то один з ковбків зіб'є його знов у воду і тоді вже ніяк не втриматись йому при житті.

Принесли шнура і закинули до Юрічка. Не дістало. Віддаль доволі значна. Кинулись надточувати. А вода прибувала й прибувала. А дерево йде та йде. А смерекова верхівка, що на ній держався Юрічко, все натягається й натягається. Вже його дерево попало на струмінь і виривається з-під нього. Але Юрічко стиснув його міцно колінами, наче верхового коня, і нізащо не випустить.

Ось летить жива смерека, з корінням викорчувана. Летить просто на Юрічка. Отак ударить по руках та й пустить хлопця на воду. Уже даремне й шнура закидати. Не встигнуть. Швидкість води велика. Ще на

два чоловічі зрости до хлопця. Але смерека враз зупиняється. Мабуть зачепила за щось під водою своїм розкиданим корінням. Вона повертається короною до бистрини, хвилину ніби вагається і пливе помалу вниз рікою. Юрічко на цей раз врятований. Але ні. Покручене коріння лихої напасниці натрапляє на те дерево, що під Юрічком. Воно чіпляється за якісь там сучки і намагається тепер вирвати з-під хлопця його порятунок. Юрічко чує, що слабнуть руки, мліють м'язи і слабкість розливається по всьому тілу. Він хоче кричати, але крик застряг у горлі і не продушить ані слова. А вода тягне щосили. Верхівка напружується, як лук. А сили охлявають.

— Держись, Юрічку! Ще трохи...

Принесли шнури, надточують. Ще трохи. Прив'язують шматок дерева, щоб далеко закинути. Ще трохи.

— Го-го! Пантруй!

У повітрі засвистав шнур. Але в тій же хвилині верхівка смереки залишилась в Юрічкових руках, і він, сидячи на дереві обличчям до хати, до баби Танасійчучки і до знайомих ґрунів зелених, поплив назадгузь на бистрину, все швидше й швидше зникаючи з обрію, як

світла зірка, що падає з неба погідної ночі... Казали, що він, як тільки попав у течію, то перекинувся у воду. Але цього не можна було встановити. Одне певно: вода забрала його, проковтнула, як галушку.

Отак пропало бабине поросятко, а з ним загинув одважний добрий хлопець, хоробре гуцулятко поневоленої верховини.

Ця повідь наробила ще багато лиха далі на долах, де вона зруйнувала хліба й комори, але всієї недолі потерпілих селян не списати й на папері.

IV

То вже минула осінь і зима закутала в білу шапку гори, як прийшов до баби Танасійчучки ферлядунок явитися у місто до суду.

— Що вже мені їх ферлядунки? Най мні узнут з ними! — вилаялась Танасійчучка.

Не пішла до суду. Мало хіба находилась вона на своїм віку? А що їй із того? Краще стало, чи що? Чоловіка забрали, сина забрали, донька через їх війну собачу світа собі збавила, навіть чуже сиротя, то й то через них пропало. Треба їм, най беруть і її, як усі гори забрали. Най догризають бабині

кості, бо життя вже понівечили та поїли. Може якоюсь кісткою та подавляться.

Не пішла баба до суду.

А вже ген весною прийшов шандар та й забрав бабу. Панська держава правила своє. За податки баба мала дати порося, а вона його не приставила. Вона привласнила державну власність. То брехня, що порося втопуло! Баба сама його могла втопити, щоб не дати панам. Хіба пани не знають українського хлопа? Він би собаці хутчіш дав, ніж панові. Це вже відомо.

Як ішла баба з верховини — була рання весна. Гори зеленню укрилися рясно, ніби писаночки, ніби дівка до шлюбу вивбиралася. Квіток, квіток розсіялось, як уставки, як подоли в молодиці. А пташки виспівували, вичирікували, гей би провозжали баби на весілля. І сонечко посміхалося, стежечку стелило...

Отак ішла баба з верховини...

...А на верховину більше не вернулася.

* * *

То як розпустить гірське сонце золоте повісмо над верховиною, прядуть файні молодички золоту пряжу сподівань про волю та

згадують стару Танасійчучку. Тож її най-
дужча та найвеселіша пісня ще з дівоцьких
літ стелилася полонинськими росами, та й
отак роками обривалася, мовкла та й глухла,
аж загинула навіки десь у панському криміналі.

То як весняне сонце до кожної чічки по-
лонинської простягне золоту струну, переби-
рає ті струни верховинський вітер, грає на
них ніжну золотошовкову мелодію, таку гли-
боку, як небо, таку сумну, як верховинські
смереки, таку палку, як рвучкий Черемош.

Грає по Танасійчучці.

А як місяць сходить над зеленими горами
та глухими ізворами, то кладе срібну трем-
біту вздовж по Черемошу і грає-грає довго
та жалісно, а банно, що аж серце розпукає.

Од тієї пісні обсипається зелена фоя, виють
вовки по дебрях і кричать сови на суччі.

А гуцули гострять топірці при ватрі та
лаштують кріси на звір'є дике полонинське,
на те панство ляцьке, що від них гуцулові
життя немає.

Лаштують зброю за владу робітницьку, за
землю українську, за волю гуцульську, вер-
ховинську.

НА КОРДОНІ

*Перебіжчикам з-під польського ярма,
галицьким емігрантам, що розбіглись
по всіх світах — присвячую.*

Нудно на кордоні.

Білий орел на брудній ганчірці, як курка заниділа на пустому смітнику, настопирився, витягнув шию на радянський бік. А вітер метлюхає ним, як ястріб, трусить, як обірвану грушу.

На радянському боці сонце золотим гребінцем розчісує пшенишні лани, бризкає міццю на хліба України.

Ясек - прикордонник сидів під сторожкою і мимрив під носом, як комар на баговинні. Його думки одривалися, як осінній лист, і неслися в далину безпуття, як бабине літо. А він не спиняв їх. Хай...

Коли цигарка розчиняла вогняве око, його пісня стихала і тільки чорненький вусок ластовиним крилом виринав із диму. Потім Ясек

спльовував, ластовині крила ховалися на мент
в білому тумані і з - під сторожки бренило чу-
дернацьке попури :

A ty pójdiesz górą,
A ty pójdiesz gorą,
A ja doliną,
Ty zakwitniesz różą,
Ty zakwitniesz różą,
A ja kaliną . . .

.
A mój konik nóżką grzebie,
nóżką grzebie,
A pan panię - je - chali ułanie . . .
.
Kiedy ułan z konia spadnie
Spij, kolego, w ciemnym grobie,
Niech się Polska przyśnie tobie . . .
.
Antek Mańkę chap za nogę
I wyciągnął na podzogę
Mańka krzyczy w niebogłosy :
Nie wyrrywaj . . . moje włosy . . .
.

Наче вчора в австрійських шинелях, в
польських відділах маршерував він москаля :
За Polskę! Za ojczyznę! Наче вчора, мов сон.
А сьогодні — тут Польша. Навіть Галичина
під білим орлом! Даремне українські хлопці

посилали дітей до січових стрільців. Тепер ні дітей, ні землі. Wo to ziemia polska!

Jestem szlachcic
Dziad z pradziada,
Niech mi chłop
Do a... gada.
Hojra, hojra, hojra - ga...

Зі сторожки висунулась голова сержанта.
— Піди, Ясек, на обхід. Ці гайдамаки, як миші з пожежі, тікають на той бік.
— Слухаю!— гукнув Ясек, перериваючи своє попурі.

* * *

Ой, на двох боках кордону
Двох братів журба прибила...

В тому місці Галичина крутим берегом та ярками сходить до Збруча, а Радянська Україна починається кущами та гайком, а далі похилими площами пшенишних полів. Коли на Україні трудящий народ святкує і з музикою та з червоними прапорами йде довгим походом, то на галицькому боці український селянин та робітник, забившись в ярк за кущі, сльозавими очима слідкує за своїми вільними братами. А легіонери - прикордон-

ники виловлюють тоді те хлопське бидло і на очах українських демонстрантів збивають до крові хлопські морди.

Ой, на двох боках кордону
Двох братів журба прибила...

Ясек ішов звичайною береговою стежкою чи доріжкою понад краєм хлопського жита і ліниво розмовляв з товаришем.

— Подавим! — впевняв товариш. — Половину хлопів вивішаємо, а подавим.

— Розуміється, що подавим. Про що мова? Але скільки панства, скільки майна це коштуватиме нашу отчизну? От що!

— Глупство! З хлопів здеремо удесятеро.

— Найгірше, що запеклі гайдамаки, ватажки підпалів та нападів, тікають на той бік до тих проклятих більшовиків.

— Приходять звідтіль і втікають туди.

— Чорт їх возьми! Навіщо їм приходити, коли й тут їх розвелося, як зарази.

— Постріляти б їх, як собак скажених.

Ясек не встиг відповісти. З-під гори донеслися якісь згуки. Прикордонники стали.

— Чуй!

— Що це?

Вони одійшли один од одного і стали пробиратись у долину.

Віття кущів чіплялось за одягу і било по лиці.

Було моторошно, як перед боєм.

Сонце застигло на небі і монотонно шумів Збруч унизу.

Шелепотіння донеслось знову.

Ясек навгад крикнув схвильованим голосом:

— Stój!

Але внизу все було тихо.

Тоді товариш клапнув затвором рушниці і грізно гукнув:

— Стій! Стріляю!

З-під гори, наче сполоханий заяць, вискочив селянин середніх літ і кинувся бігцем до ріки. Сіряк зісунувся на ліве плече, а торбина в руках наче зв'язувала їх. Він біг, не оглядався. Робив широкі кроки, наче пере-скакував з каменю на камінь. Що ближче Збруч, тим жвавіші його рухи.

Прикордонники загулююкали.

— Стій!

— Стій!

Метнулись навздогін.

Юрко Грабинюк вийшов на поле нарізати союми на плетінки. Брилі позношувались, в місті дорого, а грошей нема, щоб податків одмахатись, не то що.

Для плетіння потрібне зеленкувате стебло, щоб не ломалося та свіжий колір мало. Юрко зайшов серед хліба, підшукав солому і блиснув серпом.

Крик.

Юрко задріжав, як колосся. Знає він. Народ не видержує. Тікає. Тікає, як від чуми. Дня немає, щоб не вели скованого, скатованого назад. А хіба пташка з клітки не б'ється? А тут тюрма, каторга — не клітка.

Знов крик.

Юрко кинувся, побіг. Як перепілка вискочив із жита.

— Stój! Strzelam! — просичало внизу.

Юрко стрепенувся. Виліз на дерево і вдивився на Збруч.

Селянин у сірячку плигнув у воду.

Впав постріл.

Високо бризнула хвиля води, ніби гуска сплеснула білими крильми.

Сіряк сплив на поверхні, тягнувся за розкуйовдженою головою. Руки хутко загортали воду під себе

Юркові покотився піт з чола.

Сонце пекло.

— Коли б утік... Коли б швидше... Ой, коли б!

Над берегом стали два прикордонники.

— Вертай, хлопе! Уб'ю!

— Марш сюди!

Але хлоп не чув, чи не слухав. Хвиля несла його вниз, а бажання волі на той бік. Все далі, далі...

Юрко висунув голову з - поміж листя, витягнув шию, як бузюк.

Серп блищав покривленою усмішкою.

— Ой, сили б йому! Ой втікти б!

Бахнув постріл.

Поплив ярами відгомін.

А Збруч шумить байдуже і несе сміливого втікача далі й далі...

— Не влучив!

Ще постріл. Ще. І ще...

Юркові жовті вогники замигали перед самими очима.

— Та невже не втече? Так близько! Вже беріг от-от. Прокляті собаки!

А Збруч пливе і колихає чорний сіряк і бризкає з-під рук одважного втікача. Збруч любить селян. Він з ними весь вік. А пани — чужі. Збруч помагає втікачеві. Він несе його вниз, він близить його на той бік, де радісні співи й червоні прапори. Збруч ковтає польські кулі і люто сичить у відповідь:

— П-шк! П-шк!

Прикордонники скаженіють.

— Пся креф! Хлопа куля не бере!

Прикляк на коліно і прицілився.

Постріл.

Постріл.

Постріл.

Сизий димок, як од цигарки, кружельцями над Збручем. А на воді ряботиння. Дихнув вітрець з того боку. Ніби привіт утікачеві доніс.

Юрко нагнувся з дерева, приклав руку до чола. Встромив зір, мов вили. Туди.

Постріли вгхли.

Чорний сіряк закрутився, нирнув.

Знову вплив, подався долів за водою.

Збруч, мов червоним прапором, майнув свіжою кров'ю обом берегам:

— Вітайте, вільні!
— Борітесь невільні!
І поніс утікача за водою.

* * *

Юркові вуста сами проказали:

— Нещасна наша доля!

— Ja ci dam szczęście!

І удар прикладом звалив Юрка на землю. Серп зігнувся під руку і з білого рукава зацабанила кров.

— Ти що? Спільник? І тобі туди?

Сержант люто визвірився і копнув ногою очмарілого Юрка.

— Ти звідки?

— Я ж... Пан мене знають... Я... Юрко Грабенюк... Оце мое поле.

— Ти що тут робив? Може помагаєш розбишкам тікати?

— Най бог милує. Я так... подивитись...

— Дивись! Повішу! Ми за тобою доглянемо! Копнув ще раз ногою.

— На цей раз дарую. Вдруге не смій заходити аж на беріг, як не хочеш гнити в тюрмі.

— Розумію. Дякую ясному панові, — кланявся Юрко на землі на силу вимовляючи слова. Од удару в бік йому дух спирало.

* *

Лягаючи спати, Юрко зачиняв на ніч щільні двері. Засунув засувом і підпер дрючком. Він не говорив ні слова, тільки чоло нахмурилось, як зморшки на постолах.

Зате Юриха не змовчала.

— Треба було тобі лазити? Чорт тебе попер на дерево! Тепер не оберешся біди.

Юрко винувато мовчав.

— Ти дуже вже серомудрий. Як і твоя фамілія. Он брат: замість виводити дітей у люди, в політику їх пускає.

— Ти, стара, заткнися. Що ти розумієш? Політика не чорт. Будемо знати політику, то й будемо людьми. А так, що ми? Панське бидло.

— Вже ти багато розумієш. Набрав, що влізло, та й мовчиш. Така наша політика.

— Що набрав, те й оддам! — сказав люто Юрко і накрився рядном.

Жінка замовкла.

* * *

Може перевалило за північ, а може й ні. Ніч була темна й вітрова.

До Юркової хати підійшла темна тінь. Спинилася біля дверей. Постояла. Підійшла

до вікон. У хаті було темно, як в тюрмі. Тінь присіла. Але не довго. Встала і підійшла до дверей. Попробувала. Двері були туго зачинені. Тоді підійшла рішуче знову до вікна і тихо постукала.

Десь на селі загавкали собаки. В повітці захрюкали свині.

І тихо.

Стукіт у вікно повторився дужче.

Юриха крізь сон пробурмотала: „Ацю!“

Юрко спав, як зв'язаний.

— Тук - тук, тук - тук, тук - тук.

Шибка задзеленчала, як муха в павутинні.

Господарі прокинулись. Але мовчали. Не сон?

— Ти спиш, старий?

— А що?

— Хтось сту...

У вікно постукали знову вже зовсім виразно.

Юрко схопився.

Жінка простогнала:

— Спаси, помилуй...

Юрко вилаявся:

— Щоб їх подушило...

Стиснув сокиру і став коло вікна.

Жінка просила:

— Не чіпай.

Юрко схилився за одвірок і спитав:

— Хто там?

— Я. Свої, — була відповідь.

Юрко повторив таким же голосом.

— Хто?

— Я! Я! Михайло. Це я, дядьку.

— Ти? А ти ж як?

— Впустіть, розкажу.

— Ти сам?

— Сам, сам.

— От лихе принесло в недобрий час. Звідкіля. Аж з - під Коломиї! — незадоволено вурчала Юриха, все ж таки рада, що не жандарми, не прикордонники.

Юрко зняв дрючок і одпер двері.

— Добрий вечір! — привітався пізній гість

— Сідай. Роздягайся в темноті; світити не слід, — сказав Юрко.

А Юриха не вдержалась:

— Днини мало, що поночі вештаєшся?

— Я втік; тікаю на Україну. Зайшов, може покажете дорогу та допоможете.

Юриха сплеснула руками:

— От тобі на! Мало свого горя?

Михайло не роздягався.

Юрко мовчав.

А далі рішив:

— Якось то буде. Ми ж таки не вороги собі. Хто нам допоможе?..

* * *

Юриха хотіла, щоб на світанку та й виправити хлопця, а Юрко, пам'ятаючи про вчорашню подію, боявся за братанича.

— Хай хлопець відпочине зо два дні.

Михайло радо б відпочив, бо ж йому чимало прийшлося іти пішки, але не зручно було турбувати дядину. Він передав свою долю в їхні руки.

Юрко настояв на своєму, і Михайло залишився на декілька днів.

Юриха не вгамовувалася.

— Чого б тобі тікати? Скінчив гімназію, батько витрачався, ждав допомоги, а синок задрів хвіст та й — гайда.

— Вже ж од гаразду не втікають, — боронив Юрко.

— Батько самі мене виправили. Треба вчитись далі, а нема з чого. І жити ні з чого. А ходу нам, мужикам, ніде нема...

— Ой, що нема, то нема... — згодилася Юриха, — бодай їм так життя не було, як нас

вони душать; і податки і роботи і в місто не пускають і на селі б'ють...

Ще довго бідкалася Юриха над нещасною долею галицького селянина під польським панством, а Юрко снував плани, як переправити братанича на той бік.

— Хай іде. Може найде кращу долю, то й нам допоможе.

Тільки Михайло спав на лаві спокійним, міцним сном, ніби він уже не польський підданець, а вільний громадянин Радянської України.

* * *

Минуло кілька днів. Життя пливло як звичайно. Юрко ходив на поле. Юриха господарювала дома, а Михайло сидів то в хаті, то на горищі. Він взяв із собою книжок про радянську владу, про диктатуру пролетаріату і з захопленням вивчав невідомі йому досі істини. У вільні хвилини він марив про свою працю на Радянській Україні, про те, як він вивчиться боротися з панами і поверне додому допомагати своїм батькам, братам, усьому мужицько-робітничому народові. Ця наука й ця робота

куди потрібніша зараз, аніж університети дипломи, канцелярські столи...

Як він перескочить кордон, про це він найменше думав. Це було для нього наче доконаним фактом; а між тим це було найважче завдання...

Разів зо два, під вечір, виводив його дядько в поле і показував йому радянський беріг, розказував, де там лісок, де яр, куди треба буде йому держати дорогу.

* * *

Нарешті Михайлові набридла і хата, і грище. І книжки перечитані і мрії заялозені. Відпочинок став нудотою, мукою.

Пора.

— Чи не пора, дядьку, мені переходити? — спитав він одного вечора.

— А що, не терпиться, синку? Тягне на волю? — посміхнувся Юрко.

— Тягне! — згодився хлопець.

— Ну, то й підеш у щасливу годину.

— Сьогодні ж?

— Приготов, стара, харчів на вечір.

І було порішено.

Наближався важливий момент.

* * *

Ніч ще не минула, світанок не займався, як Юрко з Михайлом побрели росяними житами.

Туге колосся било твердими головками об їхні ноги, полосатим чубом гладило їхні долоні, ніби прощалося.

— Ідіть здорові.

А росяна трава змивала порошок з їхніх ніг, мов виражала на свято.

— Гляди ж, Михайле: зійдеш яром на долину й підеш 50 кроків до гори, а там сидітимеш в кущах, доки не стане розвиднятись. У темноті не лізь у воду, бо зіб'єшся з дороги. Ще втонеш. Як тільки розвидніється — йди на ту купку осокорів, що на тім боці. Йди певно, держись усе трошки 'д гори. Там перейдеш в брід. А як вийдеш з води — кинься ліворуч. Там кущі і рів — колишні окопи. Кущами вийдеш на гору до ланів. Я стоятиму отут, на своєму полі; коли безпешно буде навкруги — підніму бриля високо над головою, коли ж покажеться яка собака — я зігнуся: крутитиму перевесла.

Дійшли на край горба.

Було тихо.

Вітер ходив на пальцях поміж листками, легенько, щоб рос не трусити. Збруч дрімав ще внизу, як галичани в польській неволі. А ззаду стояли хліба, як полки майбутніх повстанців: рівно, в ладу.

— Ми готові. Ми ждем!

— Отут розійдемося,— дрігнув голос Юрків. Михайло став.

— Оцім яром униз, потім праворуч. Як кавав. На, візьми тичку; пробуватимеш глибінь.

— Спасибі, дядьку, що допомагали...

— Нічого, нічого. Щастя тобі, доле...

— Та вибачайте...

— Нічого. А як дійдеш, не забувай нас, синку.

— Не забуду. Перекажіть батькові...

— Як вийдеш уже на українські лани, дай знати...

— Перекажіть, що я перейшов...

— Та кланяйся Радянській Україні; та пожалійся, що пани нас загризають, як собаки.

— Все, все зроблю...

— Та скажи, що ми всі хочемо до неї з польського ярма...

— Скажу, скажу.

Юрко обняв братанича, поцілував, здавив йому руку і сказав:

— Іди щасливо.

Михайло ступив два кроки, повернувся:

— Бувайте здорові.

І зник у яру.

* * *

Юрко завернув у жито і присів. Він затулив очі і розкрив уха. Слухав. Кожен шелест ловив, визбирував у нічній тиші, як голодна курка зерно на затоптаному току. Ловив і виловлював, мов рибу саком. Прислухався і боявся почути гомін людської ходи. Тремтів і хвилювався. Мозолистою долонею зібрав холодної роси з колосся і промив очі, намочив чоло. Здавалось, що легше стало на душі.

Десь перепел ляснув як батогом, долетів лай собак із села і знову тиша. Ранкова тиша.

* * *

Михайло спускався обережно в долину.

Мокрі листочки били його по обличчі, чіплялись за одягу, наче лихі прикордонники.

— Куди йдеш?

Серце в грудях било так голосно, що Михайло лякався: ще почують стражники.

Він одною рукою держав клуночок і здавлював серце, а другою тримав тичку і розтулював галузки дерев.

Нараз за спиною залунав голос і роздалися кроки. Говорили по-польськи.

Михайло інстинктивно присів. Злився з чорним кущем. Здавив рукою серце і зціпив зуби. Він дихав важко носом і од ляку, що почують його дихання, він обливався потом.

Голоси наблизилась.

Йшла стежа. На крок, на два од його голови проходили прикордонники.

Михайло завмер.

— А що, як у них собака? — Пропав!

Один казав:

— Анєля, звичайно, корчить з себе невинну панночку, хоч вона не одного офіцера перепустила. Кажуть, що й москалі там ночували...

А другий:

— А я вже волю ті хлопки. Кулаком в зуби, налякаєш постерунком, жандармами, тюрмою і — сама просить:

— Лізьте, пане, тільки нікому не кажіть.

Розмова стихла.

Собаки не було.

Прикордонники пішли вниз.

Михайло посидів ще хвилин п'ять в укритті, а далі виліз з яру і пішов догори.

* * *

Збруч із темної потвори робився срібно-лускою рибою, а далі крицевою стрічкою, що заплуталася між трав та надбережних кущів. Купка осокорів, що по той бік, вирізалась із темноти і привітливо кивала верховіттям, здавалось, до Михайла. Осокори погупорять з собою, порадяться та й замахують гіллям.

— Іди, йди.

Радий Михайло піти, але тямить раду дядькову:

— У темноті не лізть у воду.

Минуло ще п'ять хвилин. Минуло десять.

— Пора!

Михайло нічого не знав про долю свого попередника перед кількома днями. Дядько не сказав йому, щоб не лякати хлопця даремно.

Інакше, чи він кинувся б так одважно до річки?

* *

Добігши до берега він оглянувся на горб. Серед жита стояв дядько і високо підняв бриля. Михайло почув, як радість розлилася міццю по тілі.

Він ступив у воду і пішов просто. Тичкою міряв воду і спирався на неї, щоб не впасти. Вода сягала до колін. Дійшовши до середини, він оглянувся. Дядько все ще стояв з піднятим брилем.

Світало. Збруч, і береги, і поля були залиті світлом. От-от і вигляне сонце. Але його ще не було на обрії.

Михайло подумав:

— Як вийде сонце, воно зустріне мене на вільній землі.

І він пустився ще бадьоріше брести. Вода холодна, сірватого одтінку, обливала його ноги, наче оливом сковувала їх, плутала. Нараз у нього виникла думка:

— А що як в цей мент углядить його прикордонник? Один постріл і — не зустріне він сонця на вільній землі.

При цій думці в його піднялось волосся на голові, підкосились ноги, і він став плутатись,

спотикатись у воді. Вода сягала вже вище колін, замочила його калоші, досягала пояса. Він даремно мацав тичкою дорогу: тичка показувала глибше й глибше. Йому хотілось поглянути на дядька, шукати допомоги в нього, але він боявся, що не побачить соломяного бриля, а звідтіль полетить постріл просто в чоло.

— Може вернутись?

Але тут же він згадав, які катування чекають його в польських арештах, які знущання переноситимуть його батьки й родичі, як зломають його силу й життя і знівечуть його мрії.

Рішучим рухом повернувся він лицем до Галичини, але — дядька не було в житті. Михайлові померкло в очах. Він хитнувся направо, мало не впав у воду і побіг до гори.

Вода змаліла. Близько беріг.

Ще кілька швидких скоків, і каплі води стікали з калош по волосатих ногах на пісок, на траву, розгубились у кущах...

А на обрії з'явилося велике червонаве сонце, радісно посміхалося і золотими пальцями струшувало каплі поту з утомленого юнацького чола.

Михайло впав на коліна.
Вранішній холодок і радість утечі тремтін-
ням пройняли його тіло.
Він тільки прошепотів:
— Воля!..

* * *

Зайчиком прудконогим пробіг він лісок,
білкою бистроскокою виліз на беріг, пере-
пілкою ранньою впав на радянський лан.

Станув гордо серед хлібів і з тугою по-
зирнув на Галичину.

Він утік, а вона?

В ярмі...

Шукав очима свого дядька.

Знайшов.

Стояв на тому ж місці й весело махав бри-
лем. Значить, бачив.

— Перекажіть: я тут! — прокричав Ми-
хайло. Але вирішив, що голос не долетить.

— Хай згинуть ваші пани! — крикнув ще
раз з усієї сили не то дядькові, не то панам.

— Ми повернем на їхню голову!

І Михайло поклонився в пояс дядькові,
батькам — поневоленим панським наймитам,
усій Галичині...

* * *

Між житніми колосками заплутались гарячі Юркові сльози, аж холодні роси дивувалися своїм пекучим побратимам.

— Іди здоров, іди здоров, синку...

Він махав брилем і зі зворушення не міг говорити. Доля недавнього втікача була йому так яскраво перед очима.

Знак од сержантських ударів у бік ще не минувся, але образа була вже одімщена.

— Я, я допоміг утікачеві, на вашу голову. За того, я їх десять переправлю.

І він оддав поклін своєму братаничеві на той бік за всю Галичину.

— Psia krew! Zpów tu wróżyysz?! — обперезав Юрка нагаєм сержант.

Юрко заскавулів од болю.

— Я, прошу ласки ясного пана...

— Що — я? Що — я?

— Я горобців обганяю...

— Я з тебе душу вижену, хлопе. Марш відсіть! — і ще свиснув нагаєм.

Юрко зціпив зуби і подався.

Сержант послав йому кілька польських прокльонів і побрів берегом.

Dokąd chtoż zna boga,
Jak się pana boji —
Tyś, ojczyzno droga,
Możesz żyć w pokoju...

А з того боку простягнувся йому вслід ду-
жий юнацький кулак помсти і розплати.

1925

НАЙМИТ

...: — Уберу си, вбую си файно та й до двора. Проши вельможного пана, мелдую си до панцької служби.

... Він роздер сорочку в пазусі, скинув її і шпурнув під воли.

— Тепер диви си, яку мені шкірочку багачі лишили. Та чим тут жити? А що ж тут є вже карати?!

Він голий перевернувся на землю. Наймити його прикривали, чим мали найліпшим.

ПАЛІЙ. В. Стефаник.

I

— Семене! Семене - е - е - е!

Тихо.

Корова підняла рогату голову і добрими очима дивилася на лютого господаря. Вона спокійно ремигала свіжу траву, міцно стоячи на всіх чотирьох ногах, а широким хвостом, наче фаною, повівала над своїм масивним великим тулубом, зганяючи заодно маленьких мушок та великих оводів.

— Семе - е - ене!

Корова хитнула долонистими вухами, ніби цей сердитий, переразливий крик вразив її слух, кліпнула великими повіками і з мертвим спокоєм дивилася на свого пана. Вона ремигала далі.

Якщо й у великій коров'ячій голові була хоч одним - одна маленька думка, то вона мусіла би бути така :

— І що оті двоногі, худощаві створіння так хвилюються, репетують, метушаться і кидаються, як вуж поміж травою? Од їхнього крику, од їхньої злости чи журби ні одна травинка не виросте на зуб довше і ні одна хмарка більше не вирне над головою. Все йде своєю чергою, само од себе... Тільки дивись, та мовчи...

Але ці миротворні, заспокоюючі думки, що їх недбало - звільна снувала коров'яча голова невідомі й незрозумілі були розізленому газді, і він, закинувши косу на плечі, процідив крізь зуби :

— Спить лайдак. От, кара божа з тими слугами. Їсти дай, дранку дай, гроші плати а він тобі аби з очей. Най товар іде, куди хоче, а він собі засунувся в корчі й хропе...

Ну, й дам же я тобі, ну й дам! Най лише при-
йде додому. Будеш ти в мене даром хліб їсти.

І постолі люто топтали м'яку траву, а ноги
йшли гостро, рівномірно, як жандармські:

— Раз, два, раз, два...

Сталева коса, як довгий срібний язик, зло-
віще блимала на сонці, мов лютий погляд
злих думок. Кушка зсунулася на пояску на-
зад і сухий брусок глухо калатав у ній в такт
гострих кроків.

А корова подивилася услід своєму власни-
кові, одригнула нову жвачку і ремигала далі,
байдуже поглядаючи на своїх родичок, що
паслися поодаль од неї.

Дурна тварина. Їй що? Аби живіт набити
травою, а вим'я молоком та раз на рік при-
вести приплодок. Та й тільки. Їсти дадуть й
пити дадуть, а раз на тиждень вижене най-
мит й на річку покупати. І вдарити її ніхто
не сміє, бо господар ціпком облупцює того,
будь то жінка, чи дитина, не кажучи вже
про наймита. Цьому то й без діла попадає
часто. Як завдаток, наперед, щоби пантрувався.

Добре то корові. Всі її люблять, догляда-
ють. Газдиня приходить з дійницею, гладить
її по голові, чухає за рогами і, причікаючи

коло вим'я, перехрестить її побожно коло хвоста. Корова розуміється вже на тій обрядності і нерідко, обмочивши хвоста у гноївці, покропне ним свою господиню. Обопільне благословення. А видоївши молоко, господиня знов поставить хрест на коров'ячі стегна і тепер на всю ніч відьми не мають доступу до її вим'я і до всіх його околиць. Над ними сам бог сторожить господарську власність.

Добре то корові.

Але не так слугі.

Чув Семен, добре чув газдівський голос. Ще ж би не почути! Той голос,— хай він при-сниться тільки,— серед ночі прожене сон із очей. Бо газдівський голос, що березова різка: вдарить, не вдарить, а біля вух свище — бережись!

Почув Семен знайомий голос та так і при-кипів до землі. То було трохи здрімнув, а тут зразу де й дрімота поділась.

Вчора носив він цілий день сіно, кидав ко-пиці, ввечері носив воду, а вранці скоро світ вичистив з - під худоби і пігнав на пашу. Го-сподар пішов докошувати траву на пастів-нику, а його виправив попасти товар, бо за ці сінокоси застоявся на стайні.

Сонце розсипалося між жерепом, як вугілля на припічку. Жереп пахне, берізки помахують зеленим віттям, наче шовковими биндами, гурторять тихенько між собою, як дівчата на вулиці. Білою корою, як рукавами, мають Семенові перед очима. А овод жужжить над головою, пониже повітря, мов камінець з прощі, загуде і зникне, тільки комар бреньчить над вухом невпинно, як п'яний музика на весіллі. Корови мичуть траву, густо раз коло разу, ніби виполюють, жереп і тільки вимахують хвостами: бережись, мухо! По сухій стебелинці лізе „божа“ коровка, помаленьку перебирає дрібними лапками, а чорні цяточки аж рябять в очах. Семенові руки глухо - глухо щем'ять, ніби недіleshні дзвони на третьому селі, дирява шапка помалу зсовується на лице, і Семен примикає очі, розкинувши руки на в'ялу теплу траву.

Мріє Семен про того чудного коня, що бідний Іван - дурачок влізе йому в одне вухо і вилізе багатим, гарним, із другого. От коли б так одна хоч із цих коров була такою чудною! Вліз би Семен - слуга, поштуркувач, корові в одне вухо, а в друге виліз би багатим, гарним парубком. І— не пішов би він тоді до

цього господаря, що товче його кулаками, січе батогами і б'є вилами, не пішов би він до його в слуги, а прийшов би і сказав:

— От я тепер багатий і не поганий парубок, оддаси за мене свою дочку Марію?..

І мріє Семен, і мрія переливається в сон, плутається з дійсністю. Він забув, що болять крижі од вчорашньої важкої роботи, він не чує втоми в ногах, він ходить в щасливому краю казки...

Але тут господарів голос розмежував казку од дійсности, як ворінням одділив, нагадав Семенові, що він ще не проліз коров'ячого вуха, а його вуха можуть зазнати господаревих пальців. І Семен підліз ближче під кущ, загорнувся під його, як заяць, і ждав... що буде далі.

Вилізти тепер — значить побувати в газдівських руках. Хто знає, скільки господар кликав його. Може він не чув крізь сон попередніх покликів. Господар злий і не залишить, щоб свою злість не зігнати на Семенове тіло, все одно в якій формі і в якому місці: почуття буде напевне дуже дошкульне. А так, може, господар покричить та й піде; а вечером злість мине, або забудеться... Може, щось інше трапиться тим часом...

Серце Семенове стукало так голосно, що воно одне могло зрадити схованку свого носія. Семен притискав його обома руками, ніби вдавлював у груди, і з острахом дивився крізь зелені гіллячки, чи не просувається тверда, заскорузла рука.

Семен хотів щось міркувати про своє положення, але страх, що господар його знайде, не давав йому змоги зібратися з думками. Уся душа його розділилася на дві часті: одна товклася серцем у грудях, як лис, застуканий у чужій коморі, а друга випірала його очі, як в повішельника. І тільки одна забута, загублена думка самотня шибала по голові:

— Що буде?

Господар покликав - покликав та й пішов.

— Що буде? — міркував тепер Семен, висуваючи голову з ялівцю.

II

— Їсти!

Катерина з винуватим лицем, мовчки взяла з полиці миску, витерла фартушком, налила борщу і поставила на столі перед чоловіком. Вона бачила, що він прийшов сердитий і бо-

ялася, що за будь-що причепиться та й згонить злість на неї.

Газда одламав букату кулеші, перехрестився і сів коло миски.

— Марія де?

— Жмакає платі.

Але господар не чекав відповіді і продовжував сам:

— Сидит з дівкою дома, ади як пані. А ти гаруй на них, як віл. Не післала би дівчини ще подивитися, як там худоба пасеться, чи той ирод не спить, щоби в шкоду не пустив. Як так будете робити, то я живо із вами в старці піду.

— Та же ми дурно не сидимо... — почала було виправдовуватись жінка, але зразу й замовкла. Вона знала, що ще до гіршого призведе.

— Дурно. Дурно. А що з вашої роботи? Добре би я заробився, як би чекав, що ви приробите. Готового і то не вмієте пантрувати.

Жінка мовчки поралася коло печі, не зачіпала біди. Виговориться, та й, може, замовкне. Коби ще до бійки не дійшло. Ліпше перетерпіти сварку, ніж носити синці. Бо то вже таке з чоловіком.

Що миска порожніла, то його мова ставала м'якшою, коротшою. Він жнікав кулешу, облизував ложку і дивився, за що би ще вчепитися. Але в хаті було чисто, чепурно, все на місці, а з-за хати чувся хлюпіт води: то Марія жмакала.

Жінка подала гладунець з молоком.

— От, лайдак! От, галган! Ти гадаєш, що він там сокотить товар, а він спить. Добре ще, що над лугом пасе, що шкоди нема близько, а то якби над полем, то і не оплатився б. Доробишся з такими слугами.

— А ти збудив його?

— Збудив! Якби 'го знайшов, то я би вйизи йому скрутив, не тільки збудив. Десь спить, злодій, у корчах, а мені є чьис шукати за ним? Чей же встане вже, щоб ніколи не вставав, бо вечір. А ти дивися, та молока йому, щоб, борони боже, не змізернів. Ая! Молочком його годуй, на сало.

— Та годі, старий, — одважилась тепер жінка. Дуже вже зачепив її. — Й так кажуть люди, що ми голодом його моримо, а як тепер в роботу покине, то що зробимо? Він же пасе корови, не можна не дати молока. Так скрізь у людей.

— Ти як дивитимешся на людей, то живо мене пустиш з торбами.

— Та й молоко я даю квасне, з дзером, все одно свиням висипати...

Чоловік встав і перехрестився замашистим хрестом:

— Мньоца, сина і духа сьвітого... Та пішли хіба дівку, щоб, не дай господи, не зайшли в шкоду... Тота біланя дуже варівка...

Жінка вийшла з хати, хлюпіт води перервався і почувся тупіт ніг. За Марією лиш задудніло.

Вечоріло.

Господар намочив постолои, щоби потім полатати і став набивати зубки на граблі, бо завтра скоро світ треба йти на пастівник громадити. Дав бог веремні, треба зібрати сіно за сухої години.

— От проклятий рід, оті слуги! — бурмотів він.— Всьо лиш, аби збавити. Чи то його що коштує, чи що? Періщить граблями, як ціпом, чи по корчах, чи по камінню, та й поламав зубки.

І він лагодив для Семена на завтра граблі.

Вбігла Марія. Він здивовано підвів голову, а мама з острахом дивилася на неї.

Чи не загнали товар? Чи не побився? Чи не скинула корова тельи? Чи не втік слуга?

— А корови вже на загороді,—сказала Марія.

— Дома?

— І красуля прив'язана так, як завжди, а теличка загнана в шопу.

— А де ж Семен?

— Не видко.

— А щоб ти голову скрутив, лайдаку! — з лайкою кинув господар граблі і вийшов на двір.

— От нещастя, тут така робота, а він втік.

— Та, може, ще прийде,—казала Марія, — пересидить десь, доки тато перелютяться, та й верне.

— Ая, верне. Тепер будь-хто прийме. Всім робітника треба. То все старий через свою бійку. Ввійшов газда.

— Ану мені, шукати слуги. Він десь засунувся: вже то, відай, не дурно він ховається. Щось наброїв.

— Та де його тепер ніччю шукати? — казала жінка до чоловіка.

— Скрізь. В стайнях, в саду, в лузі. Він десь тут. Та кажи, — звернувся він до Марії, що я не буду бити, най тільки йде до хати.

Марія висунулася на двір, а батько за нею. Мати щось там витерла, накрила, та й собі вийшла з хати.

III

— Семене! — дзвонив Маріїн голосок поміж зеленим листям саду.

— Семене! — гукав господар по стайнях та колешнях, заглядаючи в темні двері.

— Ого! Вже Бондарук свого слугу побив, — казали люди.

— Добре має. Най б'є, коли не слухає, — говорили газди.

— Відай, хоче без плати прогнати, — думали наймити.

Але Семена не видко, не чути. Пропав, як камінь у воду.

— От нещастя та й уже, — думав Бондарук, — хоч би набив 'го, то не було б жьиль. А то ж пальцем не тронув. А він тобі от які штуки. Завтра робота, а він на мандри. Ех! Як дістану тебе май в свої руки...

Але тут же він погамувався. Робота — робітника треба. І він лагідним, солодким голосом кликав:

— Семене! Семене! Де ти? А йди вечеряти...

Але Семен, видко, боявся тої вечері і не йшов.

— А піди-ко, Марійко, в луг над річку. Може він там. Кажи, що я вже не буду бити, лиш най іде живо додому. Рано на роботу треба.

Попід садок пливла річка, а береги її поросли лугом. Одним боком в'їдалася в луг вода і зближалась до саду, а на другім боці залишала за собою зарінок. Щоби забезпечити городи од води, побудували на березі кашицю. Кашиця вся поросла густо лозами, коріння лоз переплелось із палями кашиці і стояло одним муром проти руїнницької води. А під кашицями зробилася така ковбаня, що коня не видко. Туди й купатися мало хто ходить. Там тільки риба файно ловиться.

— Семене! — кличе Марійка, — а йди 'д хаті, тато нічо не скажуть. Семене!

Зорі висипалися на небі, як срібні таляри у скрині, що то мама для Марійки збирає. Зорі заглядають у воду, причепурюються, моргають, ніби дівчата жартують з парубками. Попід кашицю тихо булькотить вода, ніби мурмоче дванадцятий отче наш сонним язиком. А лози туляться до гнучкого тіла Марійчи-

ного, крадькома поглядять її круглі плечі стан гнучкий, немов соромливий закоханий парубійко.

— Семене! Та обізвися. Я ж знаю, що ти тут. Мовчить Семен.

Обізвешся — назад не візьмеш. А Бондарук тебе потягне за чупер, що лиш ногами задрігаєш. А ні, то плечі так батогом спише, що аж шкіра потріскає. Знаємо вже. Ні. Ліпше посидіти в корчах до раня, а вдосвіта на друге село і там найнятись. От, зарібку шкода, пропаде, та що вдієш? Все одно не дасть газда, ще виб'є, скільки влізе. О, то напевно!

— Семене, та йди вже. Не будь такий, — просить Марія: — я ж тобі кажу, що нічо не буде.

Од річки потягнуло холодком, і Семен од вогкої землі продрог. А од Марійчиних слів дихало теплом.

— А ти правду кажеш?..

— Бігме, правду! Ой, який ти! Тільки кликати. Я вже змучилася. Йди живо д' хаті.

— А що тато казали?

— Та нічо. Спершу сердилися, а по тому стали лагодити граблі, завтра громадити пі-

демо. Та й вже нічо не будуть казати, іди лиш. Бо рано треба до роботи.

Семен виліз із корчів.

— Марійко... — він захопив її за руку.

— Також фаний... Стільки не обзиватися...

Вирвала руку й побігла.

Семен пішов за Марією.

Зорі переморгувалися на небі, мерехтіли у воді, обсипалася вечірня роса на лозах...

IV

Газдиня налила Семенові в мисочку трохи молока і дала кулеші.

Газда мовчав, ніби не бачив його. Він стругав зубки, затісував їх і набивав на граблі. Але, коли жінка налила молока, він не втерпів.

— Видиш, добре молоко, жерти жереш, а коло коров спиш.

Семен ізкоса подивився на газду, чи він не встає. Ложка зчеповзала з його пальців.

— А ти знаєш, що якби корови пішли в шкоду, то я би шкіру з тебе здер! Га? Ти розумієш це?

Семен подумав, що краще йти скоріше спати. Він поклав кулешу, зсунувся з лави,

вдав, ніби перехрестився, і вислизнув на двір.

— Не даш з'їсти хлопцеві,— хотіла докоряти жінка.

— А тобі що? Жьиль лайдака? Не бійся, з'їсть досвіта. Коби так до роботи, як до їди.

У хаті затихло.

Семен виліз на подрю, зарився в сіно і хотів спати. Але роздратований голод не давав йому спокою. Кулеша з молоком — то дуже добра страва. Хоч молока там, як кіт наплакав, одна вурда, але все-таки смашно. А з гарячою кулешою ще смачніше. Хоч би був сховав кусень кулеші за пазуху. То б то тепер з'їв! Ага. А якби газда заздрів? Нещісті. Ой, ні. Будем і так спати. Вже рано доїсть...

Але сон не йшов. Голод і сон — то два великі моцарі. З чоловіком то вони швидко впораються, а як самі зчіпляться, то тут не так живо кінець.

А їсти страх хочеться.

В його душі виник жаль до Марійки. Навіщо вона його кликала? Просидів би на кашиці до ранку та й пішов би до другого газди, може знайшов би ліпше. А тут знов бідуй. Ая. Не треба було ловитися на солодке

слово Марійчине. Баба — то чортова спокуса. Завше на зле наведе.

Семен крутився на всі боки. Ніяк не міг знайти доброго місця. То ліска давить, то остюг коле, то будяки в сіні. І все жьиль кулеші...

Нараз хтось увійшов до стайні. Семен принишк.

Внизу корови глибоко рівно дихали, якась ремигала голосно, ніби молола на жорнах. Хтось ступав босими ногами по гною. Семен забув про голод. Йому стало душно. Ану ж газда не заспокоївся і ще його тут шукає. Його газда злий, лютий чоловік. Завзятий. Він нічо не подарує.

Над Семеновою головою просунулася рука. Семен обмер. Затетерів. Його прошибло холодом, як би він скочив в ополонку серед зими.

Чиясь рука мовчки шарила над його головою.

— От - от і вхопить за чупер,— думав Семен, але не міг поворухнутись, щоб утікати.

— Семене, на тобі кулеші, ти голоден.

Це тихий голос Марійчин.

Семен мовчав.

Марійка додала :

— Я тебе ніколи не дурила... і не одурю...

Семенові стало гарно-гарно, ясно і тепло на душі. Ніби літеплом хто на його бризнув. Він схопив кулешу і притиснув Марійчину руку до губів. Цілував так палко-щиро, як мамину руку. І не сказав ні слова. На суху отаву впали дві росинки, але вони не блищали. Були темні, як наймитська доля...

І Семен не чув уже жьилю до Марійки.

А Марійка потихо вийшла з стайні і прихилила двері.

V

— Куди ти, дівко, тікаєш си? Пора спати. Завтра до роботи, а не на танці,— сказав батько до Марійки, як вона увійшла до хати.

Він струсив із штанів тріски, що настругав, взяв граблі і вийшов на двір. Поставив граблі в stodолі, обійшов обійсте, поглянув на небо і вернувся до хати. Донька вже лягала, а жінка клінчала на колінах і на ліктях і докінчувала молитви:

...На білому морі, на синьому камені...

Бондарук ліг. Він голосно позіхнув, перекрестив рота і сказав не то до себе, не то до жінки, що витирала губи од цілування порошної землі:

— От, коли б дав бог завтра веремні...

І заснув на м'яких подушках.

1924.

З М І С Т

	Стор.
Танасійчучка	3
На кордоні	42
Наймит	67

73
13-3
48
4

РЛ
№ 2180

117

1

Кол. С. 8
13-03

Архівний примірник